

מבט על, גיליון 655, 12 בינואר 2015

ערב הסעודית אחרי עבדאללה

יואל גוז'נסקי

בערב הסעודית ומחוץ לממלכה רווחת הערכה, כי היציבות הפוליטית בה קשורה קשר הדוק לבריאותו ולאריכות ימיו של השליט האבסולוטי העומד בראשה. לפיכך, אשפוזו הממושך של המלך עבדאללה בן עבד אל-עזיז, שומר הנפט והמקומות הקדושים לאסלאם, מעלה חששות אשר להמשך יציבותה ולמדיניותה העתידית של מדינת מפתח זו, בשעה שבה היא ניצבת מול אתגרים כבדי משקל מבית ומחוץ.

בית המלוכה מנסה לשדר עסקים כרגיל, אך ישנה מידה של אי-בהירות אשר למצבו הבריאותי וליכולתו של עבדאללה למלא את תפקידו. המלך בן ה-91 אושפז ב-31 בדצמבר 2014 לשם "בדיקות רפואיות". לצד מיטתו בבית החולים בריאד נמצאים כל העת בני משפחתו, קרי הנהגת המדינה, ומשלחות ממדינות שכנות הדורשות בשלומו. לאחר האשפוז דיווחה סוכנות הידיעות הסעודית, כי המלך סובל מדלקת ריאות ונוזק "להנשמה מלאכותית" זמנית. אי-הודאות אשר למצב המלך מעצימה את הבלבול בערב הסעודית ומהווה רקע לדיווחים סותרים בעניין ברשתות החברתיות בממלכה.

האינטרס העליון של משפחת המלוכה הסעודית, הוא הותרת השלטון בידה. משום כך, חשיבות רבה נודעת ליכולת להעביר את השלטון בממלכה באופן חלק ככל האפשר. ואולם, בתוך פחות משנה מונו שלושה יורשי עצר – עובדה שהדגישה סוגיה בעלת משמעות מידית: כל עוד לא יתמנה יורש עצר מבין נכדיו של אבן-סעוד, נושא הירושה, קרי, היכולת לתת לדור חדש של מנהיגים לטפל בענייניה הקריטיים של הממלכה, יאיים על יציבותה.

הנוהג המקובל מימי אבן סעוד, אביו של עבדאללה ומייסד הממלכה הסעודית המודרנית, הוא שהכתר יעבור בין בניו – קרי לאחיו למחצה של עבדאללה, יורש העצר ושר ההגנה סלמן. תהליך העברת הירושה התנהל עד כה באופן חלק. ואכן, העובדה, כי לעבדאללה יש יורש עצר מנוסה בדמותו של סלמן אמורה להפחית את החששות מפני מאבק ירושה, שיביא לוואקום שלטוני. אולם, סלמן בן ה-80, האמור לקחת על עצמו את הניהול השוטף של הממלכה, מתפקד באופן חלקי בלבד. הוא עבר שבץ מוחי וסובל ככל הנראה משיטיון. כאשר יתמנה סלמן למלך תהיה זו, ככל הנראה, הכהונה הקצרה ביותר עד כה של מלך סעודי.

כדי להבטיח יציבות שלטונית מינה עבדאללה במאסר 2014 את הנסיך מקרין, יד ימינו בן ה-70 וצעיר בניו של אבן סעוד, שנותר בחיים, ליורש העצר בהמתנה. מינוי זה, שסימל רצון בהמשכיות על פני בחירה בקדמה ושינוי, דחה עוד את העברת ההנהגה בממלכה לידי דור הנכדים של אבן סעוד.

מקרין, טייס קרב בהכשרתו, היה אמנם מושל מחוז מדינה וראש המודיעין, אך דרכו לכתר רצופה מכשולים: רבים מאחיו למחצה מתנגדים לו, בעיקר בשל היותו בן לשפחה ממוצא תימני. עקב מצבו הבריאותי של סלמן, סביר, כי מקרין ימלא את תפקיד המלך בפועל. אם יצליח להתגבר על האופוזיציה מבית, הודות לגילו הצעיר יחסית ובריאותו התקינה, יוכל מקרין גם למלוך שנים רבות. אולם, לא מן הנמנע כי סלמן, כמלך, יבקש למנות במקומו של מקרין יורש עצר אחר.

בית המלוכה מבקש למנוע את השפעתו השלילית של מאבק הירושה על היציבות בממלכה. "חוק היסוד לממשל" מ-1992, שקבע, כי הכתר יוכל לעבור גם לדור הנכדים של אבן סעוד, וכן הקמת "מועצת הנאמנות" ב-2006, שתפקידה לסייע למלך הבא בבחירת יורש העצר ובהסדרת התהליכים של

העברת השלטון – הניחו את התשתית להעברת הירושה השלטונית לדור הבא של נסיכים, אך באופן עקרוני בלבד. בפועל, התהליך עלול להיות מורכב ומלווה מאבקי כוח מחודשים בתוך המשפחה. סוגיית הירושה השלטונית בערב הסעודית נשמעת כמו פרק הלקוח מאופרת סבון, אך על פי קודים אנכרוניסטים אלה מתנהלת ממלכה אבסולוטית זו, המחזיקה בעתודות הנפט הגדולות בעולם ואשר בשטחה האתרים הקדושים לאסלאם. הסדרי הירושה השלטונית בסעודיה עוצבו בהתאם לעקרונות שהנחיל אבן סעוד, לצרכיה הייחודיים של הממלכה, לנסיבות ולמבנה הפוליטי שהתגבש בה. העברת השלטון בקרב בני אותו דור תרמה במידת מה ליציבות שלטונית לאורך השנים, אך היא הותירה בעיה, הנובעת מהזדקנות היורשים הפוטנציאליים. כך הפך המאבק על השלטון, המתרחש מאחורי הקלעים, לכזה המערב נסיכים רבים.

עד כמה חשובה זהותו של המלך הבא? ככלל, נראה, כי בנושאים של ביטחון לאומי אין מחלוקות מהותיות בין הנסיכים הבכירים. אולם, המדיניות הסעודית הייתה בעבר קשורה קשר הדוק לאופיו ולדעותיו של המלך. למרות שהחלטות מתקבלות בדרך כלל תוך התייעצות ושאיפה להסכמה בין נושאי התפקידים הבכירים במשפחת סעוד, המלך הוא הפוסק האחרון. לכתו של עבדאללה תסיים פרק מרכזי בהיסטוריה של ערב הסעודית. עבדאללה מלך מ-2005 אך הוא שליט בפועל ב-20 השנים האחרונות מאז שאחיו, פהד, עבר אירוע מוחי והתקשה לתפקד. עבדאללה קידם רפורמות לא מעטות (במונחים סעודיים), בעיקר בתחום מעמד הנשים. יוזכר, ש"יוזמת השלום הערבית", שמציעה לישראל (בתמורה לויתורים) "יחסים נורמאליים" עם העולם הערבי והמוסלמי, היא פרי יוזמתו. לא ברור עד כמה היוזמה היא תכתוב לישראל או בסיס למשא ומתן, ועד כמה העולם הערבי, במצבו הנוכחי, יוכל לעמוד מאחוריה. אולם, עבדאללה, יותר מקודמיו, אף התיר לקיים יחסים מסוימים, כל עוד הם נשמרים בחשאי, עם ישראל.

יתר על כן, עבדאללה השכיל לנתב את הממלכה בים המהפכות והזעזועים הפוקדים, את העולם הערבי בשנים האחרונות. בהדרגה, מתחילת הטלטלה האזורית ביצע עבדאללה שורה של מינויים חשובים, יתכן בשל חששו מהשלכותיה על יציבות הממלכה. הוא קידם את בנו מתעב, הממונה על המשמר הלאומי, לתפקיד שר בקבינט (בהקשר זה עבדאללה כנראה ביקש ממקורן, בתמורה למינויו, כי ימנה בעתיד את מתעב ליורש עצר). בנוסף, מינה עבדאללה את בנו השלישי, עבד אל-עזיז, לסגן שר החוץ, סעוד אל-פייצל. אל-פייצל, המשמש בתפקיד זה מאז 1975, סובל גם הוא מבריאות לקויה והערכה היא, כי בלכתו יתפוס עבד אל-עזיז את מקומו, עבדאללה המשיך ומינה את בנו, משעל, למושל המחוז החשוב ביותר לאסלאם והשני בחשיבותו בממלכה, מכה, ואת בנו השביעי, תרכי, למושל הבירה ריאד.

מינויים אלה מעמידים לרשות משפחת המלוכה מועמדים ראויים ומנוסים, מדור נכדיו של אבן סעוד, שיוכלו לתפוס בעתיד תפקידי מפתח. אולם, זהו בעיקר ניסיון מצדו של עבדאללה להעניק לבניו יתרון במאבק עתידי על הירושה. מועמד נוסף המוזכר לעיתים קרובות כבעל סיכויים גבוהים, לצד מתעב, לזכות בכתר, הוא מחמד בן-נאיף, שר הפנים הסעודי. למרות שהישגיו בתחום הלוחמה בטרור שנויים במחלוקת, הוא בעל קשרים טובים וזוכה להערכה רבה ממקביליו במערב.

יתכן ולערב הסעודית יהיה מלך חדש ב-2015. אולם, תהא זהות המלך אשר תהא – בפניו יעמדו כמה אתגרים לא מבוטלים. העולם הערבי נמצא, כך נראה, בשעתו הקשה ביותר וליציבות הפוליטית בערב הסעודית תהיינה, מן הסתם, השלכות כלל ערביות. רווחי הנפט והגז היו עד כה כלי, בו השתמשו מדינות המפרץ, כדי לעצב את הנוף המזרח תיכוני: בעזרתם תומכים בתי המלוכה במשטר אחד, ומערערים משטר אחר. זאת, בהתאם לאינטרס הגאו-אסטרטגי (ולעיתים – העדתי) שלהם. אם מחירי הנפט יישארו ברמתם הנוכחית למשך זמן רב, יישחקו בהדרגה הרזרבות הסעודיות (כ-750 מיליארד דולר) ועמן היכולת לספק לשחקנים שונים – כמצרים וירדן אך גם לאזרחים הסעודים עצמם – משענת כלכלית.